

KAREL KRAMÁŘ V ČELE NÁRODNÍHO VÝBORU A PRVNÍ POVÁLEČNÉ VLÁDY (ŘÍJEN 1918–LEDEN 1919)

JAN KUKLÍK, Univerzita Karlova, Praha

28. října 1918 se začala psát nová kapitola české státnosti, a to ve formě samostatného československého státu. Jeho počátky jsou velmi úzce spojeny se jménem Karla Kramáře, který se tak již za svého života stal jedním z jeho symbolů. Otázkou však zůstává, nakolik se tak stalo proto, že zastával nejvyšší funkce předsedy Národního výboru a první vlády,¹ a nakolik tomu bylo pro jeho aktivní politickou angažovanost a snahu po vytvoření ideového základu novému státu. Odpověď na tuto otázku není nijak jednoznačná ani jednoduchá. Vyžaduje totiž, abychom se podrobně podívali na způsob, jakým Kramář obě výše zmíněné nejvyšší funkce v době zrodu československého státu zastával.

Prvním vládním orgánem nového státu – Československa – byl Národní výbor, který původně vznikl jako reprezentativní orgán domácí politiky již v roce 1916. V průběhu let 1917–1918 dospěly postupně české politické strany, jediné autoritativní organizace, které národ v této době měl, k přesvědčení, že s rakouskou vládou již nemá cenu dále jednat, že je třeba budoucnost hledat mimo dosavadní rámec monarchie. V červenci 1918 byl tedy Národní výbor zásadně reorganizován, někdy je dokonce používán termín nově „ustaven“, aby na základě výsledků posledních voleb do říšské rady, konaných roku 1911, odrážel předpokládanou sílu českých politických stran. Měl celkem 38 členů. Jeho předsedou se stal patrně nejvýznamnější český předválečný politik, dříve mladoček, nyní představitel sjednocené pravicové politické strany – státoprávní demokracie – dr. Karel Kramář. Místopředsedy byli agrárník Antonín Švehla a čs. socialista Václav Klobáček, jednatelem sociální demokrat František Soukup a tajemníkem dr. František Staněk. Kramářovo jméno je tak na prvním místě pod provoláním Národního výboru z 13. července 1918, které zároveň předurčovalo jeho směřování k samostatnému Československu.²

Kramář se jako předseda Národního výboru mohl opřít především o nespornou morální autoritu a aureolu „mučed-

níka národa“, kterou mu získal „vlastizrádný“ proces, v němž byl spolu s A. Rašínem odsouzen k trestu smrti.³ V rámci Národního výboru patřil Kramář k těm, kteří prosazovali důsledné uplatnění argumentů českého historického státního práva⁴ a podporoval i myšlenku společného státu Čechů a Slováků. Dokonce v této souvislosti vyjádřil i z hlediska budoucího vývoje zajímavé úvahy o jazykové odlišnosti (a tím i kulturní svébytnosti) Slováků.⁵ Po bolševické revoluci v Rusku byla problematická jeho původní orientace na carské Rusko jako slovanskou velmoc. Sám Kramář se již ke svým návrhům na začlenění českých zemí do „Slovanské říše“ vedené ruským carem z počátku války v roce 1918 příliš nehlásil,⁶ „ruský“ a slovanský faktor však jeho politické uvažování, zejména v zahraniční politice, zdaleka neopustil.

Vlastní přípravy na vznik samostatného státu a převzetí moci (nebo, jak se dobově říkalo, na „revoluční převrat“) zajišťovaly především komise Národního výboru, kterými byly komise ústavní, hospodářská, zahraniční, finanční, menšinová, sociálně-politická a tisková. Vznikly zde návrhy na první politická, hospodářská a právní opatření samostatného státu, praktické těžiště těchto příprav se však soustředilo především do hlavní organizace domácího odboje, tzv. Maffie, na jejíž činnosti participovala pouze část členů Národního výboru. Patřil k nim i Kramář, avšak jeho jméno není v této době spojeno s žádným zásadním návrhem či iniciativou.

Zároveň začala vznikat síť místních Národních výborů, jimž v tu pravou chvíli měla připadnout role představitelů nové moci v regionech. Předpokládané převzetí moci mělo být co nejlépe organizováno, aby se předešlo zmatkům a chaosu, který mohl vyústit v násilí a rovněž zásadní sociální konflikt. Tomu chtěla česká politická reprezentace, včetně Karla Kramáře, předejít. Nejdůležitějším dokumentem spojeným s Kramářovým jménem je v této době prohlášení přijaté 29. září 1918 na společném zasedání Národního

¹ K fungování těchto institucí srv. ČECHUROVÁ – KUKLÍK 2006.

² KLIMEK 1994, dokument č. 69.

³ Jednatel Národního výboru F. Soukup to výstižně charakterizoval následujícím způsobem: „Byl pro tento úřad předurčen svou osobností, svým žalářováním a svým procesem, v němž národ neviděl proces jednotlivce, nýbrž svůj vlastní proces kolektivní.“ (SOUKENKA 1930, s. 257).

⁴ Ke Kramářovým předválečným názorům na historické státní právo viz KRAMÁŘ 1896.

⁵ Rozsáhlou citaci ze sborníku Moravsko-slezského I. viz GALANDAUER 1988, pozn. č. 52.

⁶ Kramářův návrh viz GALANDAUER 1988, s. 20 ad. Nejnověji k tomu HARNA 2006, s. 506.

výboru, poslanců Českého svazu a občanských českých členů panské sněmovny.⁷ Kramář schůzi předsedal a patřil k aktivním stoupcům rozhodnutí odmítnout návrhy na ústavní přestavbu rakousko-uherské monarchie, předložené říšské radě rakouským ministerským předsedou Hussarekem 26. září 1918.

Poněkud komplikovaný proces vzniku československého státu, který byl jako subjekt mezinárodního práva uznán dohodovými spojenci⁸ ještě před tím, než jeho vznik „prvním zákonem“ prohlásil Národní výbor, se projevil i v tom, že kromě Národního výboru existovala ještě jedna vládní reprezentace státu – exilová vláda, vytvořená 14. října 1918 z Československé národní rady sídlící v Paříži. Vládu tvořili jako „prezident prozatímní vlády“, nebo též prezident, předseda ministerské rady a zároveň ministr financí Tomáš Garrigue Masaryk, ministr zahraničních věcí a ministr vnitra Edvard Beneš a ministr války Milan Rastislav Štefánik. Kramářova autorita „vůdce národa“ tak již byla od samého počátku existence samostatného Československa konfrontována s autoritou a koncepcemi vůdce zahraničního odboje Tomáše Garrigue Masaryka a také s diplomatickým umem Edvarda Beneše.

To se plně projevilo, když dne 25. října odjela delegace Národního výboru vedená Karlem Kramářem přes Vídeň⁹ do Ženevy, kde ve dnech 28.–31. října 1918 vedla jednání s Edvardem Benešem (a jeho spolupracovníky Š. Osuským, L. Strimplem a I. Markovičem) jako zástupcem exilové reprezentace, mimo jiné i o vzniku československé vlády v Praze. Kromě Kramáře tvořili delegaci i místopředseda Národního výboru V. J. Klofáč a za Český svaz G. Habrman, F. Staněk a A. Kalina, člen Mafie P. Šámal, a členy delegace byli i hospodářští a finanční experti J. Preiss a K. Svoboda. Při hodnocení Kramářovy úlohy při vzniku státu není možné se neubránit rozpakům nad zvláštní kombinací „nepřízně osudu“ a ne zcela využitě šance zůstat „vůdcem národa“. Události v Rakousku-Uhersku i doma totiž dostaly rychlý spád, a proto když dne 28. října 1918 přijala v Praze přítomná část předsednictva Národního výboru – Antonín Švehla, František Soukup, Jiří Stříbrný, Alois Rašín a posléze i Vavro Šrobár (zvaní proto též „Mužové 28. října“) – zákon o vzniku samostatného československého státu, Kramářovo jméno s tím nemohlo být přímo spojeno. Stejně tak fakt, že Kramář nebyl přítomen v Praze v prvních dnech „po převratu“, dal iniciativu jiným, zejména agilnímu a organizačně zdatnému A. Švehlovi a také A. Rašínovi, který ještě posílil svoji pozici „organizačního ducha“ v státoprávně demokratické straně.¹⁰ Jak uvidíme, tento trend měl ještě pokračovat.

Přesto však ještě zůstával prostor právě ve zmíněném jednání delegace Národního výboru s exilovou reprezentací

Obr. 14. Karel Kramář před pražskou vilou, 1918

v Ženevě. Vždyť dohoda zahraniční a domácí reprezentace měla být pro dohodové spojence tím posledním argumentem pro definitivní uznání československé samostatnosti. O průběhu jednání existuje kromě oficiálních zápisů a dalších dohodnutých dokumentů¹¹ i rozsáhlý záznam učiněný E. Benešem.¹² Kramářovo vyličení se nám dochovalo ve formě jeho expozé na jednání Národního výboru 5. listopadu 1918.¹³ Na těchto jednáních si obě strany vyměnily informace o vývoji politické situace. E. Beneš podle svého zvyku obsáhle seznámil delegaci zejména s průběhem jednání o prosazení myšlenky samostatného státu u dohodových velmocí a o úloze zahraničního odboje a legií. Naopak delegace Národního výboru informovala Beneše o stavu příprav na vyhlášení samostatného státu. V závěrečném komuniké se delegace Národního výboru a Českého svazu vyjádřila pochvalně o činnosti legií a reprezentantů zahraničního odboje a za „národ doma“ s ní vyslovila plný souhlas. Dohoda byla učiněna též o zásadách československých podmínek pro eventuelní mírová jednání.

Určité problémy přinesly diskuse o otázkách formy budoucího státu – tj. zda československý stát bude republikou či zda existují nějaké důvody (například postoj dohodových velmocí), proč zachovat formu konstituční monarchie. Beneš tuto část rozhovorů shrnoval následujícím způsobem: „byly nabídky pro ustavení státu jako monarchie a uvažovalo se o princí italského královského rodu, o romanovském velkoknížeti, dokonce i o nedospělém synu zavražděného následníka trůnu Františka Ferdinanda, avšak po poradě se spojenci nové Československo bude republikou. Taková forma státu je perspektivní“.¹⁴ Republiku ostatně podporovali i představitelé československých legií. Benešova slova schválili z přítomných V. J. Klofáč, P. Šámal, F. Staněk

⁷ KLIMEK 1994, dokument č. 132.

⁸ Zde je myšlenka československého státu a jeho uznání velmi úzce spojena s argumenty historické české státnosti zejména s ohledem na jeho budoucí hranice. K tomu viz zejména úvodní studii a dokumenty k uznání československé exilové reprezentace: KLIMEK 1994.

⁹ Zde se K. Kramář sešel s designovaným rakouským ministerským předsedou H. Lammaschem. Jeho návrhy na českou účast při záchraně monarchie na federalizovaném základě však odmítl (SOUKUP 1928, 954 ad.).

¹⁰ K tomu viz ŠETŘILOVÁ 1994b.

¹¹ KLIMEK 1994, dokument č. 184–186.

¹² K jednáním viz blíže BENEŠ 1935 a nejnověji DEJMEK 2006, s. 213 ad.

¹³ NA, NVČ, k. 1, Stenoprotokol jednání Národního výboru ze dne 5. 11. 1918.

¹⁴ BENEŠ 1935, s. 390–391.

a A. Kalina. Sociální demokrat G. Habrman k tomu dodal: „*Strana naše je rozhodně pro demokratickou republiku. Kdyby nás to však mělo stát samostatnost, spolkneme i krále*“. Proti republikánské formě vlády se vyslovil pouze Karel Kramář, který zastával spíše názor na přijetí formy konstituční monarchie „podle anglického vzoru“ a nevzdával se možnosti využít panovníka z carské rodiny. Ani pro Kramáře však nebyla tato otázka nepřekonatelným problémem, neboť jej uspokojila druhá část těchto jednání týkající se osobního složení československých orgánů. Jednání se shodla na tom, že se Masaryk stane prezidentem (hlavou moci vládní a výkonné) a Kramář předsedou vlády, kde měli zasednout zástupci všech politických stran. Dohodnuto bylo i obsazení dalších 14 resortů – Beneš dostane zahraniční věci, Štefánik ministerstvo války, Rašín finance, Šámal vnitro, Švehla zemědělství, Soukup spravedlnost, Klofáč zeměbranu a Habrman ministerstvo veřejných prací. Zároveň se předpokládalo, že ve vládě budou, kromě Štefánika, celkem tři zástupci Slovenska (Ivanka, Šrobár a Hodža) a jeden zástupce německé menšiny.¹⁵

Když se Kramář 5. listopadu s delegací vrátil do Prahy, byl již na nádraží nadšeně přivítán a svůj první improvizovaný projev pronesl z automobilu, mluvil o výsledku ženevských porad pro „demokratickou lidovou republiku“.¹⁶ Přesto však poměrně záhy mohl zaregistrovat, že osobní neúčast na vyhlášení státu 28. října pro něj představuje určitou, zatím však stále ještě překonatelnou politickou nevýhodu. Národní výbor, jemuž se podřídily všechny správní orgány, v sobě zahrnoval jak nejvyšší exekutivní moc, tak i moc legislativní, spočívající v přijímání prvních československých zákonů a nařízení. První dny nového státu přinesly hektickou politickou, správní, diplomatickou a normotvornou činnost budující základy nové československé státní moci – a Kramář se na tom osobně nemohl podílet. Práce Národního výboru byla i po 28. říjnu řízena jeho předsednictvem, které se tak stalo de facto československou vládou. A zde hrála rozhodující roli Švehlova osobnost, a to jak ve vztahu k předsednictvu a plénu, tak i k tzv. permanentní komisi, která se stala skutečným exekutivním orgánem Národního výboru.¹⁷ Roli zákonodárného orgánu hrálo plénum Národního výboru, které se také za Kramářovy nepřítomnosti sešlo ke dvěma schůzím, 2. a právě 5. listopadu 1918.

Na schůzi 5. listopadu 1918 se však již Kramář v její druhé polovině dostavil a podal členům rozsáhlý výklad

o výsledcích jednání v Ženevě. Zejména zdůraznil shodu, která na jednáních panovala a vysoce vyzdvihl Masarykovy a Benešovy zásluhy.¹⁸ Zápis o jednání¹⁹ i Peroutkovo vylíčení zachytily Kramářovy superlativy,²⁰ a Peroutka navíc i Kramářův poněkud „*nesouvislý projev*“.²¹ Ostatně i sám Kramář se na začátku svého vystoupení omluvil, že mluví tak „*strašným způsobem..., poněvadž po dnešním dnu od hranic českých až sem mluvit je velká věc*“.²² Poté však již Kramář referoval o vztahu mocností Dohody k myšlence samostatného státu, o postavení Slovenska, jeho možného teritoriálního rozměru včetně sudetských oblastí (zminil i eventualitu připojení Podkarpatské Rusi a společných hranic s Jugoslávií a Rumunskem) a seznámil členy Národního výboru i s politickými dohodami o podobě státu a utvoření národní reprezentace z Národního výboru a exilové vlády. Velkou část projevu věnoval Kramář také zásluhám čs. legií. Podle zápisu o jednání byl Kramář za své zprávy odměněn „*hlučným*“ potleskem a výkřiky „*Výborně!*“ a „*Sláva jim!*“. Kramářovy vývody poté doplnili další členové delegace, především Václav Klofáč a Gustav Habrman, kteří připomněli i další aspekty jednání, vojenský a národohospodářský. Expozé zakončil Antonín Švehla a pateticky temperamentní Josef Svatopluk Machar, který poděkoval „*poutníkům za takové radostné zvěsti*“ a vyzval Národní výbor k svolání „*Na zdar!*“

Je třeba konstatovat, že podobně optimistická a euforická nálada zavládla i na „druhé straně“. U Beneše a Masaryka panovala s výsledky jednání spokojenost²³ a Masaryk dokonce v dopise Benešovi z 15. listopadu vyjádřil ke Kramářovi ve věcech řízení československé vlády „*plnou důvěru*“.²⁴

Dalším významným mezníkem bylo nejen pro Karla Kramáře přijetí prozatímní ústavy č. 37/1918 Sb. Z. a n., a vytvoření první československé vlády na jejím základě. Předsednictvo Národního výboru se od 8. listopadu 1918 politicky dohadovalo na jejím personálním složení. Bylo rozhodnuto, že vláda vzejde především z předsednictva Národního výboru a z členů exilové prozatímní vlády a že bude mít 17 členů, i když původně se počítalo jen se 14. Ne ve všech resortech však byla akceptována dohoda dosažená v Ženevě (zejména Švehla projevil zájem o resort vnitro, na Šámala místo ve vládě nezbylo, ve vládě byl kromě Štefánika jen jeden další Slovák a žádný Němec), Kramářovo postavení však bylo nezpochybnitelné. Podle prozatímní ústavy byla vláda koncipována jako orgán Prozatímního národ-

¹⁵ Viz též KLIMEK 1998b, s. 272, 273.

¹⁶ PEROUTKA 1991, s. 141; SOUKENKA 1930, s. 265.

¹⁷ NA, NVČ, k. 1 a 3.

¹⁸ K tomu viz též KROFTA 1930, s. 47-49.

¹⁹ NA, NVČ, k. 1.

²⁰ „*Kdybyste viděli našeho doktora Beneše, kterého jsem znal již z Prahy velmi dobře, s jakým mistrovstvím ovládá všechny světové otázky, jakým zázrakem dosáhl toho, že napřed Anglie, pak Francie a pak Amerika a konečně i Itálie úplně formálně se zavázaly, že všechno prosadí, abychom my dostali československý stát v celém jeho rozměru, jak my ho chceme, pak pánové jistě byste smekli klobouk a řekli, že je to něco báječného. Nemluví ani o Masarykovi, který vyjel ven s velkým fondem vědeckým, který měl vysoké postavení. Ale myslíte si, takový Beneš, který s pinglíčkem na zádech přišel do Švýcar, neměl tam nikoho, a pomalu to přivedl k tomu, že vlády uznaly samostatnou československou vládu... To je něco tak velkolepého, že musíme smeknout klobouk.*“ S obdobným respektem mluvil Kramář i o Štefanu Osuském a Ivanu Markovičovi (NA, NVČ, k. 1).

²¹ Peroutka uvádí, že pod dojmem Ženevy Kramář dlouho podceňoval význam 28. října a Mužům 28. října za provedení převratu oficiálně v jednání Národního výboru zapomněl poděkovat (PEROUTKA 1991, s. 142).

²² NA, NVČ, k. 1.

²³ Viz Benešův dopis Masarykovi ze 4. 11. 1918 (ŠOLLE 1994, dokument č. VI.).

²⁴ ŠOLLE 1994, dokument č. XI.

Obr. 15. Karel Kramář v Paříži, 1919

ního shromáždění a byla jím volena z členů parlamentu. Ústavu připravovala ústavní komise Národního výboru v čele s dr. A. Meissnerem a za aktivní účasti dr. V. Boučka a A. Švehly.²⁵

Prozatímní ústava byla projednána a přijata Národním výborem ve dnech 12. a 13. listopadu 1918. Na rozdíl od problematiky osobního složení však Kramář do debaty o podobě ústavy příliš nezasahoval (v otázce formy státu respektoval dohodu ze Ženevy) a závěrečného schvalování se dokonce ani osobně nezúčastnil.²⁶

Karel Kramář se však 14. listopadu zapsal do dějin samostatného československého státu tím, že jako předseda Národního výboru řídil ustavující schůzi Prozatímního (Revolučního) Národního shromáždění. Jednání zahájil následujícím patetickým provoláním, které dobře charakterizuje dobovou atmosféru: „*Nám všem dmou se prsa radostí, hrdostí a pýchou nade vším, co v hrozně válce dokázal náš národ. Od první chvíle, kdy rozpoutala se lítice válečná, věřil a doufal, že nyní konečně dojíti musí své svobody a samostatnosti. Hrdinou války byl náš československý lid*“.²⁷ Poté označil habsbursko-lotrinskou dynastii za zbařenou českého trůnu a „*všecka pouta... s Habsburky... za přervaná*“. Československý stát poté prohlásil „*svobodnou československou republikou*“. Jeho prohlášení pak bylo

přijato jednomyslně aklamací, tj. bez formálního hlasování, a bylo doprovázeno výkřiky „*Výborně!*“ a „*Sláva!*“ a „*hlučným*“ potleskem.²⁸ Zároveň byl Tomáš Garrigue Masaryk zvolen na základě Kramářem předneseného návrhu prezidentem. Nebylo pochyb, že došlo k dokončení procesu vzniku samostatného státu a jeho republikánské formy. Tento krok a zejména Kramářův výklad jeho souvislosti s českým historickým právem (a větší zdůraznění významu 14. listopadu než 28. října!), mírovými smlouvami a odlišným stavem na Slovensku se sice později (zejména v letech 1926 a 1928) stal předmětem sporů, nicméně Kramářovo jméno zůstane se vznikem samostatného státu nerozlučně spojeno.

Poté došlo k volbě předsedy Národního shromáždění (stal se jím sociální demokrat František Tomášek) a k přijetí prozatímní ústavy. Ministerského předsedu Karla Kramáře a ostatní členy vlády poté slavnostně navrhl předseda Národního shromáždění.²⁹ Vyslovení Kramářova jména podle zápisu vyvolalo výkřiky „*Ať žije Kramář! Sláva! Výborně!*“ a „*bouřlivý potlesk*“. Prozatímní Národní shromáždění poté „jednomyslným povstáním“ vládu zvolilo. Jejími členy se stali dosavadní členové exilové vlády Edvard Beneš jako ministr zahraničních věcí a Milan R. Štefánik jako ministr vojenství. Dalšími členy byli Václav Klobučník jako ministr národní obrany, Karel Prášek jako ministr zemědělství, Alois Rašín jako ministr financí, František Staněk jako ministr veřejných prací, František Soukup jako ministr spravedlnosti, Gustav Habrman jako ministr školství a národní osvěty, Adolf Stránský jako ministr obchodu, Jiří Stříbrný jako ministr pošt a telegrafů, Vavro Šrobár jako ministr zdravotnictví a lidové výchovy, Antonín Švehla jako ministr vnitra, Bohuslav Vrbenský jako ministr výživy lidu, Lev Winter jako ministr sociální péče a Isidor Zahradník jako ministr železnic. Členem vlády se stal také Mořic Hruban jako ministr bez portfeje. Ministerský předseda volbu přijal a on i ostatní přítomní ministři složili slavnostní slib do rukou předsedy Prozatímního Národního shromáždění.

První vláda byla nazývána vládou všenárodní koalice, neboť se na její činnosti podílely v podstatě všechny české relevantní politické síly. Tuto její povahu dobře vystihl právě Karel Kramář, když hned po zvolení, namísto vládního programu, pronesl alespoň její základní charakteristiku. Pokládal ji za vládu spojenou „*jednou myšlenkou, ..., totiž tou, že chceme upřímně republiku, že upřímně chceme její zdar a rozkvět, a že všechny síly své chceme vynaložiti, abychom v klidu a pořádku společně s Národním shromážděním připravovali půdu svému prvnímu sněmu československé republiky, zvolenému na základě všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva*“.³⁰ „*Česká republika*“ měla podle Kramáře být „*demokratická politicky a sociálně, ve všem stejně spravedlivá průkopnice demo-*

²⁵ K tomu viz nejnověji KUKLÍK 2007, s. 137 ad.

²⁶ NA, NVČ, k. 1.

²⁷ www.psp.cz/eknih. Stenoprotokol ze 14. 11. 1918.

²⁸ www.psp.cz/eknih. Stenoprotokol ze 14. 11. 1918; PEROUTKA 1991, s. 173 ad.

²⁹ PEROUTKA 1991, s. 173 ad. Předseda NS to učinil následujícím způsobem: „*Kdo s navrženým předsedou vlády a 16 členy vlády souhlasí, prosím, aby povstáním dal souhlas najevo*“.

³⁰ PEROUTKA 1991, s. 173 ad.

Obr. 16. Ústavně-právní výbor Revolučního národního shromáždění, 1920

kratických a sociálních reforem, neboť jinak zpronevěříme se velikému úkolu, který na nás dějiny vložily“. K „všenárodnímu charakteru vlády“ pak uvedl: „*My všichni, třeba jsme různých názorů a různých stran, prodchnuti jsme upřímnou láskou k společné věci a jsme odhodláni, všechny své síly věnovati rozkvětu našeho drahého národa. My se chceme rádi podjati toho těžkého úkolu, který nám nastává, a chceme, abychom ve společné dohodě s Národním shromážděním postavili pevné základy budoucí nádherné budovy naší svobodné československé republiky“.*³¹

Již od samého počátku fungování své vlády se Kramář snažil především zasahovat do řízení československé zahraniční politiky, respektive její části uskutečňované z Prahy (jednal osobně s cizími diplomaty nebo v té době ještě polooficiálními zástupci a zahraničními delegacemi). To mu umožňoval pobyt Beneše v Paříži a teprve dojednávaný Masarykův příjezd do vlasti.³² K. Kramář se především osobně angažoval v otázce připojení Slovenska (když se V. Šrobár stal plnomocným ministrem, tak s vládou komunikoval přes ministerského předsedu) a v československo-maďarských a československo-polských vztazích. Již 14. listopadu se po obsáhlém projednání ve vůbec první

ministerské radě³³ osobním telegramem obrátil na předsedu maďarské vlády M. Károlyiho, v němž žádal, aby se maďarské oddíly zdržely vojenských akcí na Slovensku a ponechaly záležitost definitivních hranic na rozhodnutí mírové konference.³⁴ Kramář poté v otázce Slovenska, československo-polských hranic a čs. Němců několikrát ještě v průběhu listopadu a prosince u Beneše urgoval zákrok u Dohodových velmocí. Kramář však zároveň Beneše podrobně informoval o situaci v Československu, aby tak mohl lépe argumentovat v jednáních, která vedl v Paříži.³⁵ Beneš Kramářovi odpovídal neméně obsáhle.³⁶ Zdálo se, že by spolupráce ministerského předsedy a „jeho“ zahraničního ministra mohla být i nadále konstruktivní, zvláště poté, co bylo navázáno pravidelné telegrafické spojení mezi Prahou a Paříží. Kramář také využíval především Benešových informací (zřetelně méně i informací od dalších čs. diplomatů) k projednávání zahraničně politické a s ní související agendy ve vládě a v Národním shromáždění, která tak byla v těchto orgánech do konce roku 1918 jeho doménou.³⁷ Kramář též vysílal čs. diplomatické zástupce do zahraničí. 20. listopadu to byl právě Kramářův návrh na vyslání M. Hodži do Budapešti „jako zvláštního přidělence pro

³¹ PEROUTKA 1991, s. 173 ad.

³² Úvodní studie DEJMEK 2001, s. 19.

³³ NA, PMR, 2994, k. 4364.

³⁴ DEJMEK 2001, dokument č. 10.

³⁵ Viz Kramářovy dopisy Benešovi z 15. a 16. 11. a 24. 11. 1918 (DEJMEK 2001, dokumenty č. 12., 13 a 17).

³⁶ Beneš Kramářovi 20. a 27. 11. 1918 (DEJMEK 2001, dokumenty č. 14., 18 a další). Kramář o tom referoval ve vládě 25. 11. a 4. 12. Stejně tak referoval o zprávách Vlastimila Tusara z Vídně.

³⁷ Viz zápis o jednání vlády z 15. 11. 1918 (NA, PMR, 2994, k. 4364).

likvidaci státu uherského“ se sedmi vojenskými přidělenci a 100.000 korunami.³⁸ Již koncem listopadu však došlo k prvnímu „kompetenčnímu“ sporu mezi Benešem a Kramářem v zahraničně politických otázkách, když si Beneš stěžoval na vyslání čs. „polodiplomatických“ zástupců do Vídně a Budapešti bez konzultace s francouzskou stranou.³⁹ Dokonce pro stav zahraničně politické agendy použil označení „anarchie“ a Kramáře žádal, aby učinil vše pro to, aby se již dále nerozšiřovala.⁴⁰ Poté však již pokračovala korektní a čilá výměna informací mezi Prahou a Paříží formou telegrafických zpráv.

Kramářovo působení v zahraniční politice vznikajícího státu bylo posíleno 22. listopadu, kdy jej vláda pověřila výkonem prezidentských funkcí hlavy státu poté, co se v Praze dozvěděli, jak dlouho ještě bude Masaryk v cizině.⁴¹ Z toho vyplýval i fakt, že právě Kramář oficiálně jednal se zahraničními delegacemi (včetně obchodních a hospodářských). Dne 29. listopadu jej vláda na jeho návrh zmocnila, aby zřídil tzv. „cizineckou komisi, za účelem uvítání, ubytování, průvodu a ostatní péče o cizí hosty“.⁴² Po necelém měsíci, 23. prosince, Kramář prozíravě navrhl, že by se touto činností měl zabývat Společenský klub, což se ovšem stalo skutečností až za několik let. Kramářovo postavení v řízení zahraniční politiky se však oslabilo po příjezdu Masaryka do Prahy 21. prosince 1918.

Další výraznou aktivitou Kramáře v čele vlády byla příprava na odjezd na mírovou konferenci do Paříže. Právě zde viděl Kramář vrchol své politické kariéry, a jak ještě uvidíme, podřídil tomu své účinkování ve vlastní vládě. Vláda se této otázce věnovala na svých zasedáních poměrně často a již 19. listopadu 1918 Kramář prosadil své zplnomocnění „k vytvoření a sestavení úřadu pro přípravné práce na mírovou konferenci“.⁴³ Dne 2. ledna 1919 zorganizoval Kramář rozsáhlé projednání československých stanovisek na mírovou konferenci, a to za účasti prezidenta Masaryka a přízvaných expertů.⁴⁴ Vláda tak diskutovala především otázku hranic, národností problematiku a hospodářské a finanční otázky. Kramář do diskuse poměrně často zasahoval, a to zejména ve vztahu k otázce hranic a čs. Němců. (Prohlásil například, že německý problém pro mírovou konferenci je problémem „vnitřním, nikoli vnějším“.) Byla to jedna z nejvýznamnějších ministerských rad pod Kramářovým předsednictvím, na niž navazovalo schvalování vládního programu a jeho zásad. Kramář se však již soustředil na svoji novou funkci vedoucího československé

delegace na pařížské mírové konferenci. V této době ještě existovala poměrně dobrá spolupráce mezi Kramářem a Benešem, který premiéra i v první polovině ledna podrobně informoval o stavu příprav čs. stanovisek a stavu jednání v Paříži.⁴⁵

Dne 14. ledna 1919 sdělil vládě, že definitivně odjíždí do Paříže již příští den a vláda projednávala, kdo jej bude zastupovat. Habrman navrhl jako zastupujícího předsedu A. Švehlu pro „aktuální politické věci“ a jinak měl zásadní politické věci projednávat Švehla s politickým triumvirátem tvořeným Habrmanem, Klofáčem a Stránským. Formálně vláda pověřila zastupováním Švehlu, avšak zároveň se usnesla, aby Kramář omezil svůj pobyt v Paříži „jen na dobu nejnnutnější“. Ministerstvo zahraničních věcí v Praze měl na základě Kramářova návrhu řídit B. Štěpánek. Ještě než Kramář definitivně odjel, nechal si vládou schválit finanční prostředky pro svůj pobyt v Paříži⁴⁶ a systemizování míst v předsednictvu ministerské rady. Zdálo se tedy, že si vytvořil dobrou pozici pro kontrolu vládních prací i „na dálku“.

Jen o něco méně se Kramář v listopadu a prosinci 1918 věnoval „domácím“ politickým, ekonomickým a sociálním problémům. Do debaty o těchto otázkách se však ve vládě zapojoval jen sporadicky a spokojil se s lakonickými poznámkami předsedajícího vládních schůzí⁴⁷ a ne příliš systematickým úkolováním ministrů. Na druhé straně je však třeba uznat, že z dokumentů, které jsou k tomu k dispozici, vyplývá, že zasedání řídil se značnou rutinou, a bezpečně ovládal procedurální otázky a vyloženě ožíval při jejich projednávání.⁴⁸ Kramář vynikal především na těch ministerských radách, na kterých Švehla pro nemoc absentoval.

Zvláštní pozornost pak věnoval Kramář „německému problému“. Nejenže se, jak již bylo uvedeno výše, zabýval jeho zahraničně politickými dimenzemi, ale i vztahem k české (československé) politice. Již na prvním zasedání vlády 14. listopadu prosazoval, aby pokračovalo i zásobování německých oblastí, které podle něj bylo „pro nás dobrou zbraní politickou“ a skrze něj hodlal docílit státní loajalitu německého obyvatelstva.⁴⁹ Na jednání vlády 30. listopadu pak Kramář osobně navrhl, aby zákony a nařízení vycházely také v německém překladu.⁵⁰ Na jednáních 4. a 7. prosince pak na základě iniciativy předsedy Nejvyššího správního soudu Pantůčka otevřel ve vládě debatu o tom, jak se mají projednávat podání učiněná ke správním

³⁸ Zápis o jednání z 20. 11. 1918 (NA, PMR, 2994, k. 4364).

³⁹ Zápis o jednání z 22. 11. Kramář navrhl vyslat další početný sbor polooficiálních čs. zástupců do zahraničí, po Benešově intervenci však věc konzultoval s Paříží (NA, PMR, 2994, k. 4364).

⁴⁰ Beneš Kramářovi 29. 11. 1918 (DEJMEK 2001, dokument č. 23).

⁴¹ Viz zápis o jednání vlády z 22. 11. 1918 (NA, PMR, 2994, k. 4364).

⁴² Zápis z 29. 11. 1918 (NA, PMR, 2994, k. 4364).

⁴³ NA, PMR, 2994, k. 4364.

⁴⁴ Zápis o jednání vlády z 2. 1. 1919 (NA, PMR, 2994, k. 4364).

⁴⁵ Viz např. Beneš Kramářovi 6. 1. 1919 (DEJMEK 2001, dokument č. 60).

⁴⁶ Jednalo se o úhradu ubytování a nákladů na reprezentaci. Ministerský předseda měl jinak na základě usnesení vlády z 19. 11. 1918 plat ve výši 24 000 Kč a funkční požitky dalších 28 000 Kč.

⁴⁷ Některé aspekty Kramářových expozé na schůzích vlády nepostrádají jistou míru historických paradoxů. Byl to právě on, kdo 23. 11. poukázal ve vládě na bytovou tíseň v Praze a na venkově, aby poté v době svého pobytu v Paříži čelil návrhu na obsazení své pražské vily pro bytové účely (srov. nejnověji ČECHUROVÁ 2007, s. 126).

⁴⁸ Viz zejména zápis o jednání vlády ze 7. 12. 1918 (NA, PMR, 2994, k. 4364).

⁴⁹ Viz zápis o jednání vlády ze 14. 11. 1918 (NA, PMR, 2994, k. 4364).

⁵⁰ Zápis o jednání vlády z 30. 11. 1918 (NA, PMR, 2994, k. 4364).

úřadům v německém jazyce.⁵¹ Věc byla svěřena nejprve ministru spravedlnosti Soukupovi a poté i ministerstvu vnitra a zvláštní meziministerské komisi. Vláda tak bezesporu přímo ovlivnila klíčové rozhodnutí Nejvyššího správního soudu o jazykovém právu ze 17. března 1919.⁵²

Abychom mohli posoudit Kramářovo působení v čele vlády, je nutné se zmínit i o jeho aktivitách ve vztahu k parlamentu. Je třeba upozornit na fakt, že prozatímní ústava vlády ve vztahu k Prozatímnímu Národnímu shromáždění výrazně omezila – a byla to i osobnost Karla Kramáře, která přispěla k jistému faktickému vyrovnání ústavní disbalance. Vystoupení Karla Kramáře na jednání Národního shromáždění jsou také o něco obsáhlejší pramenem k poznání vývoje jeho politických názorů hned po vzniku samostatného státu.⁵³ S jedinou výjimkou se navíc Kramář osobně všech zasedání parlamentu až do svého odjezdu do Paříže zúčastnil. Kromě toho pravidelně jednal i s předsednictvem Národního shromáždění. Mezi jeho nejdůležitější vystoupení patří hned několik projevů a odpovědí na interpelace ve slovenských otázkách. Kromě informování o již zmíněných zahraničně politických aktivitách vlády v této otázce bylo nejdůležitějším rozsáhlé Kramářovo expoé, kterým uvedl návrh na přijetí zákona o mimořádných opatřeních na Slovensku 10. prosince 1918.⁵⁴ Kromě toho se Kramář vyjadřoval i k dalším vládním návrhům, zejména podpořil A. Rašína při projednání mimořádného rozpočtu 20. prosince 1918 a reagoval i na další kritiku vlády, zejména v otázce postavení Slovenska a omezení státní byrokracie.

Po 14. listopadu 1918 byl pro Kramáře nejvýznamnějším vystoupením v Národním shromáždění projev učiněný 9. ledna 1919.⁵⁵ Kramář přišel do parlamentu pouhý den po atentátu spáchaném na jeho osobu a byl bouřlivě přivítán. Atentát byl odsouzen a odmítnut jako akt individuálního teroru, který je cizí „našemu prostředí“. Poté Kramář vystoupil před poslanci s vládním programem. Úkolem vlády bylo podle něj co nejdříve připravit volby do obecních zastupitelstev a definitivní ústavu. Vláda se též měla soustředit na odstranění důsledků války především v ekonomické a sociální oblasti. Kramář zejména vyzdvihl význam trestání lichvy a stabilizace veřejných financí. Přislíbil vyvlastnění velkostatků i další zásahy do ekonomických a vlastnických struktur. Na druhou stranu Kramář vyzdvihl i roli stabilizace právního řádu a nastolení veřejného pořádku. Dotkl se i otázky Slovenska a zejména zdůraznil, že programem vlády je vytvoření státu, který v sobě obsáhne i občany jiných národností. Na závěr uvedl: „Věříme, že národ náš se ukáže velké doby důstojným. Takto žádá kategoricky na každém plnou odpovědnost vlastní a dobrovolnou, nezlomnou kázeň občanskou, by velké a dějinné dílo našeho osvobození bylo trvale dovršeno

a trvale zabezpečeno.“ Jeho projev byl přijat s „bouřlivou, neutuchající pochvalou a potleskem“. Nicméně následovala obsáhlá debata (zejména o ekonomických a sociálních otázkách), která se protáhla na několik zasedání a byla zakončena až 16. prosince, za Kramářovy nepřítomnosti. Kramář do ní zasáhl již jen 14. prosince, kdy na žádost poslanců doplnil informace týkající se čs. návrhů na mírovou konferenci, které nechtěl „záměrně dříve uvádět“. Vyzvedl však spolupráci s Benešem a francouzskou vládou.

Data 8. a 15. leden 1919 znamenala pro Kramářovo působení v domácí politice výrazný předěl. Nejprve došlo 8. ledna k již zmíněnému neúspěšnému atentátu.⁵⁶ Kramář se v jeho důsledku stal ještě závislejší na své manželce, která se o něj začala až chorobně bát, a omezil své politické a společenské aktivity. 15. leden 1919 je pak zásadní změnou Kramářova působení nejen v čele vlády, ale ve vedení československé politiky vůbec. Již nikdy neměl řídit ministerskou radu a je symbolické, že první vládu po jeho odjezdu přišel „odřídít“ prezident Masaryk. Kramářův postoj k funkci premiéra umožnil faktické premiérství ministra vnitra Švehly (ostatně vláda několikrát zasedala na jeho ministerstvu) a v státoprávní demokracii ještě upevnil Rašínovu pozici.

Kramář do Prahy z Paříže nepřijel ani kvůli sjezdu své politické strany v březnu 1919, ač k tomu byl stranickými špičkami vyzván, ani v dubnu 1919, kdy jej k tomu vyzval Masaryk,⁵⁷ ani před volbami do obecních zastupitelstev. Zpočátku zaslal vládě několik obsáhlejších instrukcí, od konce února však jejich počet klesal a instrukce se staly lakoničtější. Kromě zpráv o průběhu konference (zasílaných i Masarykovi) se Kramář omezil na protest proti zamýšlenému jednání se Sovětským Ruskem, na výzvy k uklidnění česko-německých vztahů a k zásahu do problematiky situace na Slovensku. Naopak Švehla Kramáře obsáhle informoval o situaci ve vládě a v zemi, ale i jeho zprávy se postupně staly kratšími a méně častými. Tento fakt ostře kontrastuje s bohatou korespondencí a aktivitou, kterou ve vztahu s Prahou (Masarykem, parlamentem, ministerstvem a vládou) vyvinul Edvard Beneš. Ten se tak stal neinformovanějším mužem čs. delegace na mírové konferenci. Nakonec si Kramář například hořce stěžoval, že o opatřeních měnové reformy se dozvěděl z novin, zatímco Beneš dostal obsáhlý telegram.⁵⁸

Kramář tak nemohl zasáhnout ani do diskusí o postavení vlády ve vztahu k parlamentu a prezidentovi, které se zásadním způsobem změnilo novelou prozatímní ústavy z 23. května roku 1919. Moc výkonná byla oproti parlamentu posílena mimo jiné tím, že jejího ministerského předsedu a jednotlivé členy jmenoval prezident republiky. Kramář sice zaslal Masarykovi již 14. února 1919 ostře formulovaný protestující dopis, ale bez osobní přítomnosti

⁵¹ Zápisy o jednání vlády ze 4. a 7. 12. 1918 (NA, PMR, 2994, k. 4364).

⁵² Blíže viz HARNA – ŠEBEK 2002, dokument č. 65.

⁵³ K tomu viz zejména KRAMÁŘ 1935 a www.psp.cz/eknih.

⁵⁴ Stenoprotokol zasedání NS z 10. 12. 1918, www.psp.cz/eknih.

⁵⁵ Stenoprotokol zasedání NS z 9. 1. 1919, www.psp.cz/eknih.

⁵⁶ Viz např. UHLÍŘ 1979, s. 16 ad.

⁵⁷ Viz Masarykův dopis Benešovi z 8. 4. 1919 (ŠOLLE 1994, dokument č. XL).

⁵⁸ Srv. ŠETŘILOVÁ 1997, s. 145.

v Praze prosazení Masarykových názorů nedokázal zabránit.⁵⁹

Kramářův postoj k výkonu funkce premiéra (a k výsledkům své vlastní činnosti prvních dvou měsíců ve funkci) by se dal pochopit, pokud by zaznamenal výrazný úspěch jako vedoucí československé delegace na mírové konferenci v Paříži. I když byla tato otázka již předmětem několika zpracování,⁶⁰ zasloužila by si důkladnou vlastní studii. Přesto je možno alespoň souhrnně konstatovat, že ani tato Kramářova role nebyla příliš úspěšná. Již brzy po zahájení konference se projeví závažné spory mezi Kramářem a Benešem (a tím i Kramářem a Masarykem) zejména v ruské otázce a v otázce národnostních menšin, které později poznamenaly nejen osobní vztahy obou politiků, ale i podobu celé československé politiky v meziválečném období.⁶¹ Beneš si v dopise Masarykovi již 28. března 1919 pochvaloval, že Kramář je na konferenci „*isolován*“ a nemůže příliš zasahovat do Benešem formulované politiky.⁶² Dne 5. dubna Masarykovi sdělil, že s Kramářem to „*celkem jde*“ a jen čas od času „*učiní neprozřetelný, naivní či vídeňský projev*“.⁶³ V dopise z 9. května 1919 již Beneš Masaryka upozornil na hrozící závažnější rozpory v ruské otázce a upozornil jej i na to, že mu Kramář dával již otevřeně za vinu i fakt, že se v Praze hovořilo o Kramářových neúspěších na mírové konferenci.⁶⁴ Dne 6. června 1919 se již Beneš otevřeně vyslovil proti tomu, aby Kramář i nadále vykonával funkci premiéra. Sám ji však přijmout prozatím nehodlal (stanovil si proto podrobné podmínky) a Masarykovi referoval o „*denních potyčkách*“ s Kramářem ohledně zahraničně politických otázek.⁶⁵ Masaryk se s Benešem v názoru na Kramáře shodoval a s jeho působením ve vládě již po volbách do obecních zastupitelstev nepočítal.⁶⁶

Na druhou stranu však není možné zlehčovat významné Kramářovy úspěchy v práci komise pro Společnost národů a zejména komisí pro dopravní, ekonomické a finanční otázky. To ostatně uznal ještě koncem června 1919 i jinak ke Kramářovi kritický Beneš.⁶⁷ Ve svém výsledku však přineslo Kramářovo působení v Paříži znehodnocení značné části toho, čeho jako předseda první československé vlády do ledna 1919 dosáhl.

To vše jen potvrdily volby do obecních zastupitelstev v polovině června 1919. Po slabém volebním výsledku národní demokracie (jen 9,5 procenta hlasů) vládu Karla Kramáře vystřídala 8. července 1919 vláda tzv. „rudo-ze-

lené“ koalice sociálního demokrata Vlastimila Tusara, tj. vláda s dominancí socialistických stran a agrárníků, z níž byla pravicová strana dosavadního ministerského předsedy úplně vyloučena.

Resümee

Jan Kuklík

Karel Kramář an der Spitze des Nationalausschusses und der ersten Nachkriegsregierung (Oktober 1918 – Januar 1919)

Karel Kramář gehörte zweifellos zu den Politikern, mit dessen Namen die Gründung des souveränen tschechoslowakischen Staates verbunden ist. Kramář wurde als Vorsitzender des Nationalausschusses zu einem seiner Symbole. Bei der eigentlichen Gründung des Staates in Prag war er jedoch nicht anwesend, denn er war an Verhandlungen der Vertreter ausländischer Delegationen in Genf beteiligt. Diesen Nachteil glich jedoch seine Anwesenheit bei der Konstituierung der ersten tschechoslowakischen Regierung und der Revolutionären Nationalversammlung am 14. November 1918 aus. Kramář wurde logischerweise Vorsitzender der ersten tschechoslowakischen Regierung der allnationalen Koalition. Anfangs widmete er sich initiativ der Leitung der Regierungsagenda und war vor allem auf die Außenpolitik und Fragen der deutschen Minderheit sowie dem Anschluss der Slowakei ausgerichtet. Sein Einfluss auf die Politik im Lande wie auch auf die eigene Regierung sank jedoch, als er als Leiter der tschechoslowakischen Delegation zur Friedenskonferenz nach Paris fuhr. Allmählich geriet er insbesondere auf Grund seiner Orientierung betreffs der Lösung der „russischen Frage“ sowohl mit Beneš wie auch mit Masaryk in Konflikt. Die Führung der Regierung überließ er Švehla und griff auch nicht allzu sehr in die Regierungsagenda ein. Die Niederlage seiner Nationaldemokraten bei den Wahlen in die Gemeindevertretung und der Antritt der rot-grünen Regierungskoalition mit Vlastimil Tusar an der Spitze, setzte dem Zeitraum, der der „Höhepunkt“ in Kramářs politischer Karriere hätte sein können, ein unrühmliches Ende.

Übersetzt von Marianne Horáková

⁵⁹ Viz k tomu Masarykův dopis Benešovi z 12. 4. 1919 (ŠOLLE 1994, dokument č. XLIII).

⁶⁰ Viz např. SLÁDEK 1972, s. 145 ad.

⁶¹ Nejostřeji se o této otázce mezi oběma politiky diskutovalo v roce 1929, kdy byl po Kramářových výrocích na Benešovu adresu dokonce zřízen „čestný“ arbitrážní panel. K usmíření však nedošlo a spor pokračoval i po Kramářově smrti (viz zejména STRÍBRNÝ 1938). Ve vztahu ke sledovanému tématu jsou zajímavé ty části Kramářova deníku, které se dotýkají vztahu k domácí politice. Kramář vzpomíná na diskuse s Benešem i o některých dalších otázkách, nejen o zahraniční politice. Projednávali spolu např. i jazykové právo, postavení prezidenta a další věci nespádající do Benešova resortu. Kramář Beneše obvinil, že se spolu s prezidentem snažili jej ve všech otázkách od rozhodování izolovat.

⁶² ŠOLLE 1994, dokument č. XXXIV.

⁶³ ŠOLLE 1994, dokument č. XXXVII.

⁶⁴ ŠOLLE 1994, dokument č. LV.

⁶⁵ ŠOLLE 1994, dokument č. LXIII.

⁶⁶ Viz Masarykův dopis Benešovi 8. 6. 1919 (ŠOLLE 1994, dokument č. LXIVA).

⁶⁷ DEJMEK 2006, s. 249, pozn. č. 146.